

Туркий халклар тарихи Россия империяси ва кейинчалик Совет Иттифоки билан боглик огир синовларга бой. XVI асрдан бошлаб Россиянинг жануб ва шаркка кенгайиш сиёсати натижасида кўплаб туркий давлатлар мустақиллигини йўқотди. Бу жараён харбий боскинлар, оммавий киргинлар, мажбурий кўчиришлар, маданий ассимиляция ва миллий элитани йўқ қилиш билан кечди. Тарихчилар ушбу жараёнларни Евроосиёдаги энг йирик мустамлакачилик лойihalаридан бири сифатида баҳолайдилар.

Козон хонлигининг конли босиб олинishi

1552 йилда Иван IV (Иван Грозный) қўшинлари Козон хонлигини босиб олди. Козон бир неча ҳафта камалда қолгач, шаҳар қуч билан эгалланди.

Бу боскиндан кейин:

минглаб аҳоли ҳалок бўлди;

қўплаб масжидлар ва мадрасалар вайрон қилинди;

татар зодагонлари қатл этилди ёки мулкларидан маҳрум қилинди;

мусулмон аҳолининг бир қисми мажбурий равишда христианлаштирилди.

Бу воқеа Волга бўйидаги туркий давлатчиликка каттик зарба бўлди.

Астрахан ва Сибир хонликларининг тугатилиши

Козондан кейин Астрахан хонлиги (1556) ва Сибир хонлиги (XVI аср охири) ҳам Россия томонидан босиб олинди.

Бу ҳудудларда:

махаллий бошқарув тизими тугатилди;
ерлар Россия хизматидаги амалдорларга таксимланди;
махаллий халклар оғир солиқлар остида қолди;
рус аҳолисини қўчириб келиш сиёсати бошланди.

Крим хонлигининг тугатилиши

1783 йилда Россия Крим хонлигини аннексия қилди.

Бунинг оқибатида:

юз минглаб крим татарлари ўз юртлирини тарқ этишга мажбур бўлди;
қўплаб мусулмон диний муассасалари ёпилди;
ерлар рус қўчманчиларига берилди;
миллий элита сиёсий таъсирини йўқотди.

Бу жараён Кримнинг этник ва маданий киёфасини кескин ўзгартирди.

Кавказ халқларига қарши узок йиллик уруш

XIX асрда Россия Кавказни босиб олиш учун қарийб ярим аср давомида қарбий юришлар олиб қорди.

Чеченлар, ингушлар, қумуқлар, ногайлар, қорачайлар ва балқарлар қучли қаршилиқ қўрсатдилар.

Уруш давомида:

қўплаб қишлоқлар ёқиб юборилди;
тинч аҳоли қалок бўлди;
оммавий қўчиришлар амалга оширилди;
аҳолининг бир қисми Усмоний давлати ҳудудига муқожир бўлди.

Туркистоннинг мустамлақага айлантилиши

XIX асрнинг иккинчи ярмида Россия Туркистонни босиб олди.

Кўкон хонлиги тугатилди, Бухоро амирлиги ва Хива хонлиги Россия таъсирига тушди.

Мустамлака сиёсати натижасида:

пахта яккахокимлиги жорий килинди;
махаллий иктисодиёт Россия саноатига хизмат килди;
рус кўчманчилари учун янги ерлар ажратилди;
махаллий аҳоли сиёсий ҳуқуқлардан маҳрум этилди.

1916 йилги конли жазолаш

Биринчи жаҳон уруши даврида Туркистон аҳолисини орқа фронт ишларига сафарбар қилиш ҳақидаги қарор оммавий кўзғолонларга сабаб бўлди.

Россия кўшинлари кўзғолонни жуда каттик бостирди.

Натижада:

ўн минглаб инсонлар ҳалок бўлди;
юз минглаб киргиз ва козоклар тоғлар орқали Хитойга қочишга мажбур бўлди;
минглаб одамлар йўлда совук ва очликдан вафот этди.

Киргиз халқи бу фожияни «Ҳаркан» номи билан эслайди.

Совет катагонлари

1920–1930-йилларда Совет ҳокимияти миллий зиёлиларга қарши кенг қамровли катагонлар ўтказди.

Катагон қурбонлари орасида:

олимлар;
ёзувчилар;
давлат арбоблари;
дин уламолари;
жадидлар, бор эди.

Минглаб инсонлар отиб ташланди ёки ГУЛАГ лагерларига юборилди.

Козок очарчилиги

1931–1933 йилларда мажбурий коллективлаштириш сиёсати Козогистонда ҳалокатли очарчиликка сабаб бўлди.

Турли тарихий баҳоларга кўра, тахминан 1–1,5 миллион козок ҳалок бўлган.

Бу козок халкининг катта кисми демографик йўқотишга учрашига олиб келди.

1944 йилги оммавий депортациялар

Иккинчи жахон уруши пайтида бутун бошли халклар ватанидан сургун килинди.

Жумладан:

крим татарлари;
корачайлар;
балкарлар;
месхети турклари.

Улар киска вақт ичида юк вагонларида Марказий Осиё ва Сибирга мажбуран кўчирилди.

Сургун пайтида ва дастлабки йилларда кўплаб инсонлар очлик, касаллик ва огир меҳнат шароити сабабли вафот этди.

Руслаштириш сиёсати

Россия империяси ва Совет Иттифоки даврида руслаштириш сиёсати турли шаклларда амалга оширилди.

Унинг асосий кўринишлари:

рус тилининг устун мавкега кўйилиши;
миллий тиллар кўлланилишининг чекланиши;
араб ёзувидан воз кечтириш;
диний таълимнинг тақикланиши;
миллий маданиятга давлат назоратининг кучайтирилиши.

Бу сиёсат кўплаб туркий халкларнинг миллий ўзлигини саклаб қолишига салбий таъсир кўрсатди.

Диний таъкиб

Совет даврида ислом институтига қарши кенг қамровли кампаниялар олиб борилди.

Натижада:

минглаб масжидлар ёпилди;
мадрасалар фаолияти тугатилди;
уламолар қамалди ёки қатл этилди;
диний адабиётлар мусодара қилинди.

Бу сиёсат нафакат туркий халкларга, балки СССРдаги бошқа диний жамоаларга ҳам

татбик этилди.

Хулоса

Россия империяси ва кейинчалик Совет Иттифокининг кенгайиш сиёсати туркий халклар учун огир окибатларга сабаб бўлди. Харбий боскинлар, мустамлакачилик бошқаруви, оммавий катагонлар, депортациялар, очарчиликлар, диний таъкиблар ва руслаштириш сиёсати миллионлаб инсонлар ҳаётига ва туркий халкларнинг сиёсий, маданий ҳамда демографик ривожига чуқур таъсир кўрсатди. Шу билан бирга, тарихий воқеаларни баҳолашда ишончли манбаларга таяниш ва турли халкларни умумлаштирувчи эмас, балки аниқ давлат сиёсати ва тарихий қарорларни таҳлил қилувчи ёндашувни қўллаш муҳимдир.

Абу Муслим, профессор